הלכות תלמוד תורה

נושא ג': "ושלשתם" – חלוקת הלימוד במקרא, משנה ותלמוד

א. גמרא קידושין דף ל' ע"א

אָמַר רַב סָפְרָא מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא: מַאי דִּכְתִיב "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" – אַל תִּקְרֵי "וְשִׁנַּנְתָּם", אֶלָּא "וְשִׁלַּשְׁתָּם". לְעוֹלָם יְשַׁלֵּשׁ אָדָם שְׁנוֹתָיו: שְׁלִישׁ בַּמִּקְרָא, שְׁלִישׁ בַּמִּשְׁנָה, שְׁלִישׁ בַּתַּלְמוּד. מִי יוֹדֵעַ כַּמָּה חָיֵיי? לָא צְרִיכָא לְיוֹמֵי.

רש"י

אלא ושלשתם - מדלא כתיב ושניתם שישלישם:

ליומי - ימי השבוע:

תוספות

לא צריכא ליומי - פירש בקונטרס ימי השבת כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא ולא נהירא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי ונ"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא ור"ת פי' שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין (דף כד.) בבל בלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בבל בלול מכולם:

ב. טור, בית יוסף ושלחן ערוך אורח חיים סימן נ'

טור

וקבעו לשנות משנת איזהו מקומן ובריית‍א דרבי ישמעאל אומר בי"ג מדות אחר פרשת התמיד משום הא דאמר רב ספרא לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד ופריך ומי ידע כמה חיי ומשני לא נצרכה אלא ליומי שצריך בכל יום ללמוד משלשתן ומדרש של ברייתא דרבי ישמעאל הוי במקום תלמוד שהמדרש כתלמוד ועוד שהיא תחלת תורת כהנים שהוא ראש לכל הקרבנות קבעוה אצל הקרבנות ומשנת איזהו מקומן קבעוה אחר פ' התמיד משום דכתיב ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וכי בכל מקום מוקטר מוגש אלא אלו ת"ח שעוסקין בעבודה בכ"מ מעלה אני עליהם כאילו מקריבין ומגישים לשמי:

בית יוסף

וקבעו לשנות משנת איזהו מקומן ובריית‍א דר' ישמעאל וכו' משום הא דאמר רב ספרא לעולם ישלש אדם וכו'. דרב ספרא איתא פ"ק דקידושין (ל.) וכתבו שם התוס' והרא"ש שעל כן תיקן בסדר רב עמרם כמו שאנו נוהגים לומר בכל יום קודם פסוקי דזמרה מקרא ומשנה ותלמוד ור"ת פירש שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין בבל בלולה במקרא ובמשנה ובתלמוד דתלמוד בבלי בלול מכולם: וכתב הרא"ה שתיקנו לשנות פרק איזהו מקומן לפי שאין בכל אותו פרק מחלוקת והיא משנה ברורה למשה מסיני עכ"ל:

שלחן ערוך סעיף א'

קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פרק איזהו מקומן ובריית‍א דרבי ישמעאל כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא דברייתא דרבי ישמעאל הוי במקום גמרא שהמדרש כגמרא:

ג. רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכות י"א–י"ב

וְחַיָּב לְשַׁלֵּשׁ אֶת זְמַן לְמִידָתוֹ. שְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב. וּשְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וּשְׁלִישׁ יָבִין וְיַשְׂכִּיל אַחֲרִית דָּבָר מֵרֹאשִׁיתוֹ וְיוֹצִיא דָּבָר מִדָּבָר וִידַמֶּה דָּבָר לְדָבָר וְיָבִין בַּמִּדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן עַד שֶׁיֵּדַע הֵיאַךְ הוּא עִקַּר הַמִּדּוֹת וְהֵיאַךְ יוֹצִיא הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן מִדְּבָרִים שֶׁלָּמַד מִפִּי הַשְּׁמוּעָה. וְעִנְיָן זֶה הוּא הַנִּקְרָא גְּמָרָא:

כֵּיצַד. הָיָה בַּעַל אֻמָּנוּת וְהָיָה עוֹסֵק בְּמְלַאכְתּוֹ שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם וּבַתּוֹרָה תֵּשַׁע. אוֹתָן הַתֵּשַׁע קוֹרֵא בְּשָׁלֹשׁ מֵהֶן בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וּבְשָׁלֹשׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה וּבְשָׁלֹשׁ אֲחֵרוֹת מִתְבּוֹנֵן בְּדַעְתּוֹ לְהָבִין דָּבָר מִדָּבָר. וְדִבְרֵי קַבָּלָה בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הֵן וּפֵרוּשָׁן בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְהָעִנְיָנִים הַנִּקְרָאִים פַּרְדֵּס בִּכְלַל הַגְּמָרָא הֵן. **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים בְּתִחִלַּת תַּלְמוּדוֹ שֶׁל אָדָם** אֲבָל כְּשֶׁיַּגְדִּיל בְּחָכְמָה וְלֹא יְהֵא צָרִיךְ לֹא לִלְמֹד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְלֹא לַעֲסֹק תָּמִיד בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה יִקְרָא בְּעִתִּים מְזֻמָּנִים תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְדִבְרֵי הַשְּׁמוּעָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח דָּבָר מִדִּבְרֵי דִּינֵי תּוֹרָה וְיִפְנֶה כָּל יָמָיו לַגְּמָרָא בִּלְבַד לְפִי רֹחַב שֶׂיֵּשׁ בְּלִבּוֹ וְיִשּׁוּב דַּעְתּוֹ:

ד. רי"ף ור"ן עבודה זרה דף ה' ע"ב (בדפי הרי"ף)

רי"ף

על פלגי מים א"ר תנחום בר חנילאי לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד ומי ידע כמה חיי כי קאמרינן ליומי:

ר"ן

כי אמרינן ליומי. שמחלק ימי השבוע שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד דרבי תנחום מפרש פלגי מלשון חלוקה דהיינו פלוגתא ולאו דוקא שישליש ימותיו בשוה שהרי התלמוד צריך זמן הרבה ואף המשנה חמורה מן המקרא אלא לומר שיתן זמן לכל אחד כפי הראוי לו:

ה. שלחן ערוך ורמ"א יורה דעה סימן רמ"ו סעיף ד', וש"ך שם

חייב אדם לשלש למודו שליש בתורה שבכתב דהיינו הארבעה ועשרים שליש במשנה דהיינו תורה שבעל פה ופי' תורה שבכתב בכלל זה שליש בתלמוד דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מתוך דבר וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה דברים שלמד מפי השמועה כיצד היה בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום וט' בתורה קורא ג' מהם בתורה שבכתב ובג' תורה שבעל פה ובג' יבין דבר מתוך דבר במה דברים אמורים בתחילת לימודו של אדם אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו: **הגה:** וי"א שבתלמוד בבלי שהוא בלול במקרא במשנה וגמרא אדם יוצא ידי חובתו בשביל הכל (טור בשם ר"ת וע"פ ע"ל סי' רמ"ה ס"ו) ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא משנה וגמרא והפוסקים הנמשכים אחריהם ובזה יקנה העולם הזה והעוה"ב אבל לא בלמוד שאר החכמות (ריב"ש סי' מ"ה ותלמידי רשב"א) ומ"מ מותר ללמוד באקראי בשאר חכמות ובלבד שלא יהיו ספרי מינים וזהו נקרא בין החכמים טיול בפרדס ואין לאדם לטייל בפרדס רק לאחר שמלא כריסו בשר ויין והוא לידע איסור והיתר ודיני המצות (רמב"ם סוף מדע ס"פ ד' מהל' יסודי התורה):

ש"ך ס"ק ה'

ויש אומרים שבש"ס כו'. כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים ומביאים ראיה מהא דאמרינן סוף (נדרים) [נדה] תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא אבל ל"נ שיש ללמוד ספרי הפוסקים דיני התורה כמו הרי"ף ומרדכי והרא"ש ודומיהן דזהו שורש ועיקר לתורתנו ואינם יוצאים כלל בלימוד גמפ"ת דהא דתנא דבי אליהו כו' כבר כתב רש"י שם השונה הלכות פירוש הלכות פסוקות ומ"ש ר"ת כאן ש"ס בבלי בלול כו' קאי אמש"ר לפני זה אלימוד ט' שעות ביום דכיון שיש לו פנאי גדול ילמוד בש"ס אבל הנך בעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות לא ילמדו בש"ס לחוד כנ"ל ע"כ:

ו. משנה אבות פרק ה' משנה כ"א

הוּא הָיָה אוֹמֵר, בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא, בֶּן עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת, בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַתַּלְמוּד, בֶּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה, בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדֹּף, בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ, בֶּן אַרְבָּעִים לַבִּינָה, בֶּן חֲמִשִּׁים לָעֵצָה, בֶּן שִׁשִּׁים לַזִּקְנָה, בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה, בֶּן שְׁמוֹנִים לַגְּבוּרָה, בֶּן תִּשְׁעִים לָשׂוּחַ, בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם:

ז. שלחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק א'

הלכה א'

אף על פי שהקטן פטור מכל המצות, וגם אביו אינו חיב לחנכו במצות מן התורה אלא מדברי סופרים, אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה, אף על פי שהקטן אינו חיב, שנאמר "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם". ומאימתי אביו חיב ללמדו? משיתחיל לדבר מלמדו "תורה צוה לנו משה וגו'" ופסוק ראשון מפרשת "שמע ישראל", ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים בעל פה עד שיהא בן חמש שנים, דהינו בשנה חמישית, שאז מלמדו לקרות תורה שבכתב מעט מעט בביתו עד שיהיה בן שש או בן שבע, וקדם לכן בשנה הרביעית מלמדו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה בשנה חמישית. וכשיהיה בן שש או בן שבע שלמות, הכל לפי בריו וכוחו, מוליכו אצל מלמד התינוקות לקרות בתורה כל היום כלו, עד שיקרא תורה שבכתב כלה עם נביאים וכתובים כלם פעמים רבות, עד שיהיה בן עשר שנים. ובימיהם שהיו מספרים הרב בלשון הקדש, וגם התינוק כשמתחיל לדבר היה אביו מספר עמו בלשון הקדש, ועל כן לא היו צריכין ללמד התינוקות פרוש המלות, רק הקריאה בנקדות וטעמים, וקרי ולא כתיב, כי לא היו הנקדות והטעמים כתובים בימיהם אלא כספר תורה שלנו, והיו לומדים הנקדות והטעמים בכל המקרא בעל פה, והיו אז עוסקים ה' שנים בלמוד כל המקרא עם התינוקות פעמים רבות מאד. ואחר כך ה' שנים בלמוד המשניות בעל פה, שהן הלכות פסוקות בלי טעמים. ואחר כך ה' שנים בתלמוד, שהוא לידע בדרך קצרה הטעמים של ההלכות והדינים, ומקורם מתורה שבכתב בי"ג מדות שהתורה נדרשת, ושאר כל דרשות חכמים, או בקבלה הלכה למשה מסיני, או מסברא, או מתקנות חכמים שעשו סיג וגדר לדברי תורה. ואחר כך כל ימיו של אדם, איש לפי שכלו ויכלתו, בפלפול התלמוד בקשיות ופרוקים, לירד לעמקי הטעמים ודרשות, ולהבין דבר מתוך דבר, לחדש הלכות רבות ודרשות פסוקים, אשר על זה אמרו "בן ארבעים לבינה". וכן כל דברי חכמים וחידותם שהסמיכום ודרשום על פסוקי תנ"ך, הנקראים הגדות:

הלכה ד'

אך מי שידו משגת ואינו רוצה לשכור מלמד לבנו כופין אותו בכל מיני כפיות. ואם אינו בעיר ויש לו נכסים, אם אפשר להודיעו תחלה מודיעים אותו, ואם לאו יורדים לנכסיו שלא בפניו ושוכרים מלמד לבנו, כמו שנפרעים שלא בפניו לבעל חוב שלו ממש. כי מן התורה האב הוא חיב ללמד לבנו בעצמו או למצוא לו מלמד שילמדנו כל התורה כלה, ואם אינו מוצא

בחנם, אף על פי שהוא בעצמו אינו יכול ללמדו, ואפלו אינו יודע ללמוד כלל בעצמו חיב הוא מן התורה לשכור לו מלמד שילמדנו היטב, לידע כל התורה שבכתב ושבעל פה כלה. דהיינו, תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה עם הטעמים, כי הן הן פרוש התרי"ג מצות שבתורה ודקדוקיהם בכל פרטיהם. ואף שיש בהן חלוקי דעות הרי "אלו ואלו דברי אלהים חיים". ואפלו המצות שאין נוהגות עכשו. וגם ללמוד כל דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות, שנאמר "כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת", ודרשו חכמים שלא תאמר למדתי הלכות די לי, תלמוד לומר "כל המצוה" למוד הלכות ואגדות ומדרש, שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות ובריתות, ומקורם בדרשות הפסוקים שבתורה, וההלכות שאין להן דרשה בפסוקים הן קבלה הלכה למשה מסיני או מסברא. והכל נתן למשה מסיני, וכן דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות, כמו שדרשו חכמים על פסוק "ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם". ומכל מקום למוד ההלכות קדם ללמוד ההגדות. וכן אמרו חכמי האמת שכל נפש מישראל צריכה לבוא בגלגולים רבים עד שתקים כל התרי"ג מצות במעשה דבור ומחשבה, ודבור ומחשבה הוא למוד הלכותיהן, על דרך שאמרו חכמים על פסוק "זאת תורת החטאת וגו'", ש"כל העוסק בתורת חטאת כאלו כו'". ועוד אמרו חכמי האמת שכל נפש צריכה לתקונה לעסוק בפרד"ס כפי מה שהיא יכולה להשיג ולידע, וכל מי שיכול להשיג ולידע הרבה ונתעצל ולא השיג וידע אלא מעט צריך לבוא בגלגול עד שישיג וידע כל מה שאפשר לנשמתו להשיג מידיעת התורה, הן בפשטי ההלכות, הן ברמזים ודרשות וסודות, כי כל מה שנשמתו יכולה להשיג ולידע מידיעת התורה זהו תקון שלמותה, ואי אפשר לה להתתקן ולהשתלם "בצרור החיים את ה'" במקורה אשר חצבה משם בלתי ידיעה זו. ולכן אמרו חכמים "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", כדי שלא יצטרך לבוא בגלגול לעולם הזה:

הלכה ה'

ואל יאמר האדם איך אפשר ללמוד כל התורה שבעל פה כלה? הרי התורה אין לה קץ ותכלית, כמו שכתוב "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד", ונאמר "ארכה מארץ מדה וגו'", כי באמת ההלכות הנגלות לנו ולבנינו יש להן קץ ותכלית ומספר, וכן המדרשים שנתגלו לנו. רק שהתורה מצד עצמה אין קץ ותכלית אפלו לפשטי דרשותיה הצפונים בה, ורבי עקיבא היה דורש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות ולא הגיע לתכלית דרשותיה עדין. וכן אין קץ ותכלית לעמק טעמי ההלכות והפלפול בטעמיהן ובדרשותיהן במדות שהתורה נדרשת. ועל ידי זה יתחדשו גם כן חדושי הלכות לאין קץ ותכלית למי שזוכה לזה, אחר שגמר תחלה כל התורה שבעל פה המסורה לנו ונגלות לעין כל, כמו שאמרו חכמים "ליגמר איניש והדר ליסבר", שהוא עיון בעמק הטעמים וכמו שיתבאר:

הלכה ו'

ובזמן הזה שכל התורה שבעל פה היא כתובה לפנינו אין צריך לשכור מלמד לבנו שילמדנו כל התורה שבעל פה, אלא שילמדנו להבין היטב בתלמוד ברב המקומות, גם בהלכות וסגיות העמקות, עם רב הפוסקים ראשונים ואחרונים, ויעמידנו על עיון ההלכה למעשה, שיוכל לעין בעצמו, ללמוד ולהבין ולהורות כל הלכה למעשה מתוך עיון בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים, ואזי יוכל הבן ללמוד בעצמו כל התלמוד והפוסקים לידע כל ההלכות של תורה שבעל פה שהן פרוש התרי"ג מצות ודקדוקיהן בטעמיהן ומקוריהן כאלו למדו המלמד. וכן כל התנ"ך ודרשות ההגדות. ולכן לא נהגו עכשו ללמד להתינוק כל התנ"ך כבימיהם רק תורה לבדה, כי סומכים שילמוד בעצמו כשיגדיל, מה שאין כן בימיהם שלא היו הנקדות וטעמים כתובים אלא בעל פה. ומכל מקום, צריך ללמדו ולחזור עמו פעמים רבות כל פרשיות התורה שבהן כתובות המצות והמשפטים שהתלמוד מפרשן, והפסוקים והתבות ואותיות שבהן הן נדרשין תמיד בתלמוד. אך אם הבן אינו מגיע למדה זו שיוכל ללמוד ולהבין בעצמו בלי מלמד כל ההלכות שבתורה שבעל פה בטעמיהן, או שאינו חפץ ללמוד בעצמו חיב לשכור לו מלמד שיכריחנו וילמדנו היטב כל התורה שבכתב ושבעל פה כלה, וגם לחזור עמו פעמים רבות עד שיהיה זוכר ויודע פעם אחת כל ההלכות שבתורה שבעל פה בטעמיהן, כי גם הכפיה לכוף את הבן ללמוד ולידע כל התורה היא בכלל מצות עשה של "ולמדתם אתם את בניכם", שהרי הכתוב מדבר בקטנים שצריך לכפם. ואחר שידע פעם אחת כל ההלכות בטעמיהן וחוזר ושוכח מפני שאינו רוצה לחזור על למודו בעצמו הרי האב כבר יצא ידי חובתו, כי מאחר שלמדו היטב עד שידע כל התורה כלה קים מצות עשה של "ולמדתם אתם את בניכם וגו'". אך מכל מקום, כל שהבן אפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ויש יכלת ביד האב לכפו מטל עליו מדברי קבלה לכפו לעסוק בתורה. וכן להדריכו בדרך מוסר ויראת שמים בכל דרכיו והנהגותיו בעוד ידו תקיפה על בנו, דהינו עד שיהא בן כ"ד שנה, שנאמר "חנך לנער על פי דרכו", דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנך לו בנערותו, דהינו מבן ט"ז שנה עד בן כ"ד שנה, שקדם ט"ז שנה אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך, ואל תכביד יסורין ותוכחות, ויותר מבן כ"ד יש לחוש שמא יבעט:

ענף ב': מהו תלמוד

ח. שלחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ב' הלכה א', וקונטרס אחרון שם

שלחן ערוך הרב

מי שלא למדו אביו תורה חיב ללמד את עצמו כשיכיר, שנאמר "ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם", זו מצות עשה של תלמוד תורה על כל אדם לעצמו ללמוד כל התורה שבכתב ושבעל פה כלה, כמו שנתבאר למעלה, שנאמר "כל המצוה וגו'". ובשלומד לעצמו כשיגדיל ויכיר ויוכל ללמוד אזי לא ילמוד תחלה כל המקרא ואחר כך כל המשנה ואחר כך התלמוד, כמו שנתבאר למעלה בנערים שאין יכולין ללמוד משנה ותלמוד בתחלה, כי זה שיכול אינו רשאי לעשות כן, כי מי יודע כמה

יחיה. לפיכך, חיב הוא לשלש זמן למידתו שבכל יום ויום, שליש במקרא, שליש במשנה, שהן הלכות פסוקות בלי טעמים שבכל המשניות ובריתות וממרות האמוראים, שהן פרוש התרי"ג מצות שבתורה בכל תנאיהם ודקדוקיהם ודקדוקי סופרים. ובזמן הזה גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים הפוסקים כמו הטור והשלחן ערוך והגהותיו בכלל משנה יחשבו. ושליש בתלמוד, המבאר טעמי ההלכות שבמשניות ובריתות וממרות האמוראים. ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הראשונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור ושלחן ערוך כמו הרא"ש ובית יוסף. כי אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על ברין, ונקרא בור. ולכן יש אוסרין להורות, אפלו לעצמו, מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד. ולפיכך, אינו רשאי להתאחר מללמוד הטעמים עד שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות. כי לא אמרו "ליגמר והדר ליסבר", אלא לסבור סברות בעמק עיון טעמי ההלכות, ולהבין דבר מתוך דבר, ולדמות דבר לדבר, להקשות ולתרץ עד שיגיע וירד לעמק הלכה, שזה אין לו לעשות בתחלת למודו, אלא לאחר שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות בטעמיהן בדרך קצרה, בלי עיון רב ופלפול להקשות ולתרץ. אבל בלמוד זה לידע הטעמים בדרך קצרה מהתלמוד והפוסקים בלי עיון רב ופלפול חיב הוא לעסוק בכל יום ויום שליש זמן למודו. אך פרוש המקרא ודרשות ההגדות יחשבו בכלל שליש במשנה, לפי שהמשנה גם כן פרוש התרי"ג מצות שבתורה. וחכמת הקבלה תחשב בכלל שליש בתלמוד:

קונטרס אחרון אות א'

הנה הרמב"ם שהעתיק לשונו בשלחן ערוך עשה עיקר התלמוד להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר, כמו שכתב ובשלש אחרים מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר. ועוד כלל בכלל התלמוד לידע מקור ההלכות במדות שהתורה נדרשת בהן. ולא ס"ל כפרש"י שעשה עיקר התלמוד לידע טעמי ההלכות התלויים בסברא שהיו נותנים טעם לדברי המשנה כו', ע"ש בברכות דף מ"ז ע"ב, ובסוטה דף כ"ב ע"א ד"ה ולא שימש ת"ח ללמוד סברת כו' ע"ש, וע"ש בד"ה שמורין הלכה כו' דכיון דאין יודעים כו'. ואזיל הרמב"ם לשיטתו שחיבר ספרו משנה תורה בלי נתינת טעמים להלכות כלל, ועשאו להורות מתוכו לבדו כמ"ש בהקדמתו שם שלא יצטרך אדם לחיבור אחר בעולם כו' שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ כו'. דלא כמ"ש המעדני מלך בהקדמה למי שבקי (בספרי) בחדרי התלמוד תחלה כו'. ובתשובה לא כתב כן אלא לשואל סדר הלימוד בקביעות למי שתורתו אומנתו ולא לענין הוראה כלל, ע"ש ובהקדמתו לספר המצות אזכור שרש תצא ממנו השאלה כו'. והא דהמורין הלכה מתוך משנתם הם מבלי עולם, ס"ל לרמב"ם כאידך טעמא בפירש"י שם דיש משניות הרבה דיחידאה היא ולית הילכתא כו', והיינו במשניות דוקא משא"כ חיבורו שחיברו מתוך מסקנת התלמוד.

ט. אור ישראל אגרת י"ח

מה אוסיף על דברי. אשר נדברנו בהיות כבוד תורתו אצלי. והוא — המעשה קודם למחשבה. הלמוד קדם למעשה. קנית דרכי הלמוד. הוא הפתח להכנס בדרכי עבודתו יתברך שמו. מעת חתימת התלמוד ננעלו דרכי התורה להבין ולהורות מכתבי הקדש על פי המדות המסורות מסיני. ורק אל התלמוד עינינו צופיות לשאב ממנה תורת ה' ודרכיו. וגם האדם הגדול בענקים. אין בידו רק לחפש ולגלות תעלומות סתרה. ועל התלמוד אין להוסיף ואין לגרע מאומה:—

לזאת התלמוד אצלנו כמו בחינת מקרא בימי חכמינו ז"ל. ולמוד המקרא אצלנו כמו בחינת א"ב בימי חכמינו ז"ל לבא על ידו ללמוד התלמוד. וספרי גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים. הוא כמו בחינת משנה בימי חכמינו ז"ל. אשר ביד האדם הראוי ומכשר לכך. לחלק ולשנות על פי תנאים הרצוים להכריע אם ימצא פוסק לסמך עליו. ואולי לאדם גדול גם לחלק כמו רב תנא ופליג כו' — ואחר הבקיאות הנוראה בתלמוד בבלי וירושלמי כו'. והידיעה הנכונה בגדולי הפוסקים כו'. וידיעת למוד התוספות על כלנה. אז יבא האדם ללמוד התלמוד (היא כמו בחינת התלמוד בימי חכמינו ז"ל) הוא העיון הנכון לשאב יסודות התלמוד בפרטיו ממקומות המפזרים ולהבין ולהורות כדת. וזה הוא בחינת תורת אמת הנקנה במקרא (היא הבקיאות בש"ס וירושלמי כו') ובמשנה (היא הידיעה בחבורי גדולי הראשונים והאחרונים כו') וזאת היא שמוש תלמידי חכמים. וקרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ:—

ועל כל אלה חדוד השכל. וההתבוננות דרכי המדות לידע דרכי הנטיה למען ילך השכל ישר דרכו. ויראת ד' היא אוצרו. לקבל על היגיעה. להעמיק בתורת ה' יתברך שמו. גם בדבוק חברים ובפלפול התלמידים בשובה ונחת:

עתה ברוך ד' עלם רך כמי"ב. ידע ויבין דרכו על מה הטבעו. ועל מה יסבו דלתי רעיוניו ומאויו. יתן השם יתברך ויעלה לגפן אדרת כנפשו הטוב ונפש תדרשנו. ידידו ישראל: